

Kinga Geben

Uniwersytet Wileński

Polacy na Litwie w obliczu przemian

Streszczenie: Artykuł dotyczy obecności języka polskiego na Litwie od początku przyjęcia chrześcijaństwa w obrządku rzymskokatolickim. Kontakty językowo-kulturowe, wpływy języka białoruskiego, litewskiego, później rosyjskiego wykształciły szczególnie wariant polskiego języka regionalnego. XX-wieczne przemiany społeczne wywarły wpływ na kształtowanie się tożsamości narodowej Polaków mieszkających na Litwie. Obecnie młodzież polska na Litwie jest wielojęzyczna, jej kompetencja językowo-kulturalna zależy od wykształcenia i stopnia asymilacji. Tożsamość narodowa Polaków z Litwy pozostaje w ścisłym związku z tożsamością regionalną.

Słowa kluczowe: Polacy na Litwie, zmiany społeczno-tożsamościowe, wielojęzyczność, kompetencja językowa i kulturalna

Poles in Lithuania in the face of transformation

Abstract: The article outlines the presence of the Polish language in Lithuania from the beginning of the adoption of Christianity in the Western rite church. Linguistic and cultural contacts, influences of the Belarusian, Lithuanian and later Russian languages have developed a special variant of the Polish regional language. Social changes in the twentieth century influenced the shaping of the national identity of Poles living in Lithuania. Currently, Polish youth in Lithuania is multilingual, their language and cultural competence depends on education and the degree of assimilation. The national identity of Poles from Lithuania is closely related to regional identity.

Keywords: Poles in Lithuania, changes of society and identity, multilingualism, linguistic and cultural competence

1. Rys historyczny

Historia wielojęzyczności na byłym terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego ma długie tradycje. Proces polonizacji bojarów litewskich był poprzedzony procesem sławizacji wyższych warstw społecznych, językiem zaś kancelarii Wielkiego Księstwa Litewskiego do XVI w. był język starobiałoruski¹. Przyjęcie chrześcijaństwa w obrządku rzymskokatolickim, włączenie się w krąg kultury zachodniej nadało większą rangę polszczyźnie – językowi hierarchii kościelnej. Od połowy XVII w. język polski w Wielkim Księstwie Litewskim stał się językiem kancelaryjnym, uzyskał prestiż i rangę języka urzędowego². Szerzenie się polskich wzorów kulturowych i językowych odbywało się w kierunku pionowym: od dworu książęcego do niższych warstw szlacheckich. Język polski używany przez dwór i szlachtę litewską był zróżnicowany geograficznie oraz społecznie i w pracach językoznawczych zwany jest kulturalnym dialektem północnokresowym³. W szerzeniu się polszczyzny szczególnie udział przypada miastom: „Terytoria etniczne litewskie słowiańszczyły się na południu i wschodzie (...) natomiast szlachta Wielkiego Księstwa spolonizowała się. Również miasta, jak Kowno, mówiły przeważnie po polsku, nie wspominając już o Wilnie”⁴. Przejęcie języka polskiego przez chłopstwo rozpoczęło się na szerszą skalę w połowie XIX w. Większość historyków i językoznawców⁵ przyjmuje pogląd H. Turskiej⁶ o samorzutnej polonizacji chłopów litewsko- i białoruskojęzycznych na terenie kowieńskim, wileńskim i jeziorosko-smołwieńskim. Gwara polska używana przez chłopów została nasycona wszystkimi typowymi interferencjami kulturalnego dialektu północnokresowego z wpływami białoruskimi i litewskimi⁷.

Powstanie w 1918 r. niezależnych państw: Litwy i Polski na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego spowodowało zmiany struktury narodowościowo-

¹ Z. Kurzowa, *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX wieku*, Warszawa–Kraków 1993, s. 33.

² Ibidem.

³ Por. np. J. Mędelska, *Język polski na Litwie w dziewiątym dziesięcioleciu XX wieku*, Bydgoszcz 1993, s. 49; I. Masojć, *Regionalne cechy systemu gramatycznego współczesnej polszczyzny kulturalnej na Wileńszczyźnie*, Warszawa 2001, s. 18.

⁴ Cz. Miłoś, *Szukanie ojczyzny*, Kraków 1996, s. 38.

⁵ Por. I. Masojć, *Regionalne cechy systemu gramatycznego współczesnej polszczyzny kulturalnej na Wileńszczyźnie*, op.cit., s. 18.

⁶ Zob. H. Turska, *O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie*, Vilnius 1995, s. 24.

⁷ Zob. Z. Kurzowa, op.cit., s. 60.

-społecznej. Część Litwy historycznej (razem ze stolicą – Wilnem) znalazła się w granicach Rzeczypospolitej, gdzie nastąpiło przejście przez język polski wszystkich funkcji publicznych i nadanie obywatelstwa polskiego mieszkańcom. Obecność w Wilnie Uniwersytetu Wileńskiego, licznych instytucji naukowych i kulturalnych wpłynęło na upowszechnienie języka polskiego literackiego i ujednolicenia językowego z Polską, również wśród ludności tych terenów wzmocniła się polska tożsamość narodowa. Inaczej sprawy języka polskiego potoczyły się na Żmudzi, gdzie w powstałym w 1918 r. państwie litewskim następowała relituanizacja ludności pochodzenia szlacheckiego⁸.

Wilno w latach międzywojennych pełniło rolę wojewódzkiego prowincjonalnego miasta, o którym tak powiedział Czesław Miłosz: „Wilno weszło w okres dwudziestolecia międzywojennego jako miasto garnizonowe rosyjskie, ale dostało uniwersytet, dostało dużą ludność studencką i jednakże były duże wysiłki ojców miasta, żeby to miasto ucywilizować”⁹. W mieście dominował język polski, drugim zaś językiem był jidysz. Liczba ludności w „Jerozolimie Północy” według danych drugiego powszechnego spisu ludności RP z 1931 r. wynosiła 195 071 osób. Spis uwzględniał dwie cechy etniczne jednostki: język ojczysty i wyznanie. Język ojczysty litewski w Wilnie deklarowało 0,8% ludności, polski – 65,9%, żydowski – 28%, białoruski – 0,9%, rosyjski – 3,8%, niemiecki – 0,3%, inny – 0,3%¹⁰. Mozaika wyznaniowa przedstawiała się podobnie: 64,6% mieszkańców było wyznania rzymskokatolickiego, 28,2% – mojżeszowego, 4,8% – prawosławnego, 0,9% – ewangelickiego, 1,5 % – innego¹¹. O świadomości ludzi mieszkających na Wileńszczyźnie Czesław Miłosz pisał: „Lud wileński nie bardzo myślał o tych sprawach. Po prostu – oni byli «tutejsi», siedzieli tam i określali się swoją przynależnością religijną (...) Odpowiadali albo «katolik» albo «prawosławny». To było dla nich określenie narodowości”¹². Takie określenie tożsamości szczególnie pasowało do świadomości ludzi mieszkających we wsiach, w których mówiło się gwara.

Dwudziestowieczne przemiany narodowościowe ludności na Litwie przedstawił Piotr Eberhardt: w ramach repatriacji wyjechało z Litwy do Polski w latach 1945–1948 blisko 200 tys. Polaków, wielu Polaków zostało wywiezionych w głąb Rosji. Mieszkańcy Wileńszczyzny zostali pozbawieni ludzi wykształconych,

⁸ Zob. H. Karaś, *Gwary polskie na Kowieńszczyźnie*, Warszawa–Puńsk 2002, s. 69–74.

⁹ Cz. Miłosz, A. Fiut, *Rozmowy. Autoportret przekorny*, Kraków 2003, s. 240.

¹⁰ Zob. P. Eberhardt, *Przemiany narodowościowe na Litwie*, Warszawa 1997, s. 118.

¹¹ Zob. ibidem, s. 121.

¹² Cz. Miłosz, A. Fiut, *Rozmowy. Autoportret przekorny*, op.cit., s. 257.

o wyższym statusie społecznym, przede wszystkim mieszkających w miastach. Kolejna fala repatriacji trwała w latach 1956–1957, opuściło wówczas Litwę około 47 tys. Polaków¹³. Repatriacje, deportacje, zsyłki oraz inne sposoby represji ludności polskiej spowodowały kardynalne zmiany w strukturze ludności Wileńszczyzny.

Według danych statystycznych z 2010 r.¹⁴ na Litwie mieszka 83,1% Litwinów, Rosjanie stanowią 4,8%, Polacy zaś – 6,0%, którzy są obecnie najliczniejszą mniejszością narodową. Białorusini stanowią 1,1% mieszkańców, inne tradycyjne narodowości – Żydzi, Łotysze, Tatarzy, Niemcy, Romowie – nie przekraczają 0,1% mieszkańców kraju. Chociaż Litwa w całości jako państwo staje się coraz bardziej jednolita, to Wilno w XXI w. pozostaje miastem wielonarodowościowym. Stolicę państwa litewskiego zamieszkują według danych Departamentu Statystyki RL 553 904 osoby: 57,5% (318 510) Litwinów, 18,8% (104 446) Polaków, 14,5% (77 698) Rosjan, 1,3% (7159) Ukraińców, 0,5% (2785) Żydów, 0,2% (1060) Tatarów, resztę (3,6%) stanowią ludzie innych narodowości¹⁵.

2. Badania socjolingwistyczne świadomości narodowo-kulturowej

Polacy litewscy zamieszkujący zwarte terytorium na wschodzie Litwy należą do społeczeństwa litewskiego, język polski zaś jest ich wartością rdzenną¹⁶ – „osią” kultury, wokół której następuje identyfikacja tożsamościowa i dzięki której są postrzegani jako odmienna kulturalnie społeczność. Język dla Polaków na Litwie stał się „czymś więcej niż środkiem komunikacji i ekspresji, jest bowiem symbolem tożsamości etnicznej i koniecznym warunkiem, by być «autentycznym» członkiem grupy”¹⁷. Ze stosunku Polaków litewskich do swojego języka wynika postrzeganie i ocena własnego potencjału kulturowego.

Badanie etnolingwistycznej żywotności przeprowadzone przez estońskich socjolingwistów Martina Ehalę i Anastasię Zabrodską¹⁸ wydobyci jednak

¹³ P. Eberhardt, op.cit., s. 173.

¹⁴ Dane Departamentu Statystyki RL (*Statistikos departamentas LR*).

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Zob. J.J. Smolicz, *Język jako wartość rdzenna. Doświadczenia grupy polskiej na tle doświadczeń grup walijskiej i hinduskiej w Australii*, [w:] *Oblicza polskości*, red. A. Kłowska, Warszawa 1990, s. 211.

¹⁷ Ibidem, s. 213.

¹⁸ M. Ehala, A. Zabrodska, *Measuring ethnolinguistic vitality of the largest ethnic groups in the Baltic states*, „Ethnicity, Ethnic Diversity and Ethnic Studies” 2013, vol. 8, nr 1, s. 4–30.

problem niskiej samooceny polskiej grupy mniejszościowej. Jest on istotny, ponieważ poziom żywotności grupy zależy od subiektywnego przekonania jej członków o własnym potencjale kulturowym w relacji do potencjału grupy większościowej. Autorzy projektu badawczego twierdzą, że w społeczeństwie litewskim następuje marginalizacja Polaków oraz asymilacja Rosjan, poza tym zmiany tożsamości Polaków na Litwie są skomplikowane również przez to, że Polacy są zanurzeni zarówno w kulturę litewską, jak też rosyjską. Z cytowanych badań wynika, że Polacy uważają siebie za bliskich kulturowo w stosunku do obu grup, w tym samym czasie Litwini dystansują się wobec Polaków bardziej niż wobec Rosjan¹⁹.

Chcę wyróżnić edukację w języku ojczystym jako najistotniejszy czynnik wspierający żywotność etnolingwistyczną Polaków na Litwie. Szkoła ogólnokształcąca w języku ojczystym jest najważniejszym czynnikiem kształcącym sprawności komunikacyjne oraz zachowującym przekazywanie języka na kolejne pokolenia. Język mniejszości etnicznych naturą rzeczy ustępuje przed językiem większości, szybkość tego procesu zależy od czynników społecznych, które ujawniają się w wyborach językowych dotyczących kształcenia najmłodszego pokolenia. Z badań socjolingwistycznych wynika, że Polacy mówią po polsku z dziadkami (77%) i z rodzicami (75–73%). Powstają małżeństwa mieszane – Polacy chętnie tworzą wielojęzyczne rodziny. Wielojęzyczne kontakty z mężem czy żoną deklaruje połowa polskiej społeczności na Litwie (języka polskiego używa 55%)²⁰. Wielojęzyczność cofa się z kontaktów domowych wówczas, gdy dziecko idzie do szkoły i rodzice zaczynają mówić w języku kształcenia dziecka. Wśród Polaków na Litwie równowaga w nauczaniu języka ojczystego wynoszonego z domu (często wariantu gwarowego) zostaje zachwiana poprzez zmianę języka nauki formalnej na język bardziej prestiżowy w społeczeństwie, którego częścią chcą stać się Polacy litewscy. Wielu Polaków litewskich oddaje dzieci do szkół z litewskim językiem nauczania, np. w roku 2013/14 w szkołach z polskim językiem nauczania na Litwie uczyło się około 12 tys. (11 888), co stanowi 3,33% wszystkich uczniów kraju²¹. Taka proporcja jest niekorzystna

¹⁹ Por. K. Geben, *Etnolingwistyczna żywotność polskiej grupy mniejszościowej na Litwie*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” 2017, t. XVII, s. 140–153, <http://www.snpl.lt/Rocznik/17/R.17.140-153.pdf> [dostęp: 15.03.2018].

²⁰ Zob. eadem, *Lietuvos lenkai ir lenkų kalba Lietuvoje*, [w:] *Miestai ir kalbos 2. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis*, red. M. Ramonienė, Vilnius 2013, s. 227.

²¹ *Tautinių mažumų švietimas*, 2013, s. 2, http://www.sac.smm.lt/wp-content/uploads/2016/01/bs_Tautiniu-mazumu-svietimas-Lietuvoje-2013-12.pdf [dostęp: 7.03.2017].

w stosunku do procentowego składu populacji na Litwie, którą zamieszkuje 6% Polaków.

Polacy litewscy mają możliwość oglądania telewizji „Polonia”, działa komercyjna rozgłośnia radiowa „Radio Znad Wilii”, sprawnie działają portale internetowe²², a dzięki dotacjom z macierzy nieprzerwanie ukazuje się prasa w języku polskim. Ważnym zadaniem jest zwiększenie obecności polskich mediów oraz ich prestiżu. Telewizja polska, która codziennie trafiałaby nie tylko do Polaków, mogłaby stanowczo wpłynąć na lepszą znajomość języka polskiego oraz wzmocniłaby celowość uczenia się polskiego również wśród Litwinów. Oferta kulturalna dostępna w języku polskim mogłaby być szersza niż w języku litewskim, co wpłynęłoby na wynik atrakcyjności języka i kultury polskiej. Język rosyjski utrzymuje swoje wpływy w społeczeństwie litewskim ze względu na atrakcyjność kultury masowej rozpowszechnianej przez telewizję (dostępną na Litwie w zestawach telewizji satelitarnej oraz w Internecie). Respondenci niejednokrotnie podkreślali, że wolą oglądać filmy po rosyjsku niż w języku oryginału, np. po angielsku, ponieważ mają zwyczaj oglądania filmów w tym języku. Jest to nieopisane szerzej zjawisko akulturacji rosyjskiej wśród polskiej młodzieży na Litwie, szczególnie mieszkającej w mniejszych miejscowościach.

W mediach odbywa się dyskurs publiczny na temat edukacji i sytuacji społeczno-ekonomicznej Polaków w na Litwie, który może wzmacniać żywotność polskiej mniejszości narodowej. Naświetlanie sukcesów, takich jak: obecność Polaków w elicie ekonomicznej kraju, osiągnięcia artystyczne młodych Polaków, udział uczniów w konkursach i olimpiadach w trakcie kształcenia się w szkole polskiej na Litwie – to wszystko wzmacniałoby prestiż języka polskiego na Litwie. Potrzebne są takie akcje medialne, które kreowałyby pozytywny wizerunek polskiej mniejszości narodowej²³.

²² Np. <http://zw.lt/>, <http://wilnoteka.lt/>, <http://l24.lt/pl/>; <http://www.tygodnik.lt/201812/>; <http://kurierwilenski.lt/>; <http://www.magwil.lt/> [dostęp: 30.03.2018].

²³ Np. dyskusja pt. *Wileńszczyzna będzie najzamożniejsza?*, zob. <http://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/pkd-wilenszczyzna-najzamożniejsza/> [dostęp: 7.03.2017].

3. Stan języka polskiego na Litwie.

Ważną cechą języka polskiego funkcjonującego na Litwie jest świadomość socjolingwistyczna mówiących: wykształceni użytkownicy polszczyzny świadomie wyzbywają się cech gwarowych i wzorują się na normie ogólnopolskiej²⁴. Odmiana standardowa języka polskiego na Litwie jest stosowana w szkołach lub na studiach²⁵, w polskich mass mediach, poza tym jest potrzebna w kontaktach z Polakami z kraju. Należy podkreślić, że język mediów wywiera znaczny wpływ na kształtowanie się języka poza granicami Polski. Niekiedy język prasy i język prezenterów przyjmowany jest jako wzorzec polszczyzny standardowej. Jakość odmiany standardowej polszczyzny na Litwie zależy od świadomości językowej użytkowników, więc w kształceniu szkolnym nacisk się kładzie na utrwalenie poprawnych form językowych oraz na uzgodnienie specyfiki zmian słownikowych na Litwie z kierunkiem rozwoju zasobu leksykalnego polszczyzny ogólnej.

Polacy mieszkający na Litwie doświadczają sytuacji intensywnego kontaktu językowego, ponieważ często naprzemiennie używają aż trzech języków: polskiego, litewskiego i rosyjskiego. Z badań nad świadomością Polaków na Litwie wynika, że poziom sprawności w posługiwaniu się językami zależy przede wszystkim od sytuacji językowej w rodzinie respondenta, od języka ukończonej szkoły, poziomu wykształcenia oraz wieku mówiącego. W deklaracjach dotyczących znajomości używanych języków Polacy z Wilna wyrażają przekonanie o bardzo dobrej znajomości wszystkich stosowanych na co dzień języków. Polacy mieszkający na Litwie twierdzą, że rozumieją po rosyjsku (99%), po litewsku (98%) i po polsku (96% badanych)²⁶.

Językiem polskim, którym mówią na co dzień Polacy na Litwie, w zależności od środowiska i miejscowości, może być: 1) odmiana regionalna języka

²⁴ I. Masojć, *Regionalne cechy systemu gramatycznego współczesnej polszczyzny kulturalnej na Wileńszczyźnie*, op.cit., s. 11.

²⁵ O stanie szkolnictwa polskiego oraz możliwości studiów w języku polskim: E. Kuzborska, *Wyzwania dla oświaty mniejszości narodowych w państwach bałtyckich*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” 2017, t. XVII, s. 154–200, <http://www.snpl.lt/Rocznik/17/R.17.154–200.pdf> [dostęp: 15.03.2018]; I. Fedorowicz, „*Filologia kłopotliwej mniejszości*”. *Wczoraj i dzisiaj polonistyki na Uniwersytecie Wileńskim*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” 2016, t. XVI, s. 103–117, <http://www.snpl.lt/Rocznik/16/R.16.103–117.pdf> [dostęp: 15.03.2018].

²⁶ K. Geben, *Z badań nad wielojęzycznością społeczności miejskich Polaków na Litwie*, „Prace Filologiczne” 2011, t. 62, s. 124.

o nasycona bardziej lub mniej cechami wymowy północnokresowej oraz odrębnościami leksykalnymi; 2) gwara zbliżona do białoruskiej, tzw. język prosty wsi; 3) miejski wariant mieszany (język ulicy, slang młodzieżowy). Należy wziąć pod uwagę, że wariantowość języka jest potrzebna, dwulektalność zaś osób wynoszących znajomość gwary z naturalnego środowiska domowego jest naturalna. Językoznawcy są zgodni, że normowanie gwary oraz slangu nie jest możliwe, jednak rzadko się zdarza, by wypowiedzi publiczne na temat języka polskiego na Litwie doceniały prestiż formy gwarowej²⁷, ponieważ osoby wykształcone zwykle wstydzą się gwary i zaprzeczają, że nią się posługują²⁸.

Obecnie następuje usuwanie z odmiany standardowej elementów przestarzałych i nieregularnych, pewna modernizacja środków językowych – polszczyzna wileńska w swej odmianie kulturalnej zmierza w kierunku odmiany standardowej języka ogólnego. W ostatnich dziesięcioleciach szczególnie intensywne zmiany słownictwa dotyczą tych kręgów tematycznych, które związane są z terminologią społeczno-ekonomiczną oraz techniczną. Innowacje językowe wynikają z potrzeby nazwania nowych elementów rzeczywistości i wyrażania nastawienia wobec fizycznych lub psychicznych elementów rzeczywistości, jednak uzupełnienia słownictwa polskiego na Litwie (np. z dziedziny medycyny lub słownictwo komputerowe) są jednak czasem realizowane inaczej niż w Polsce – za pomocą zapożyczeń z języka rosyjskiego lub litewskiego²⁹. Młodzież polska używa Internetu, język internautów jest potoczną pisaną odmianą współczesnego języka polskiego na Litwie o podstawowej funkcji komunikatywnej i ekspresywnej. Zjawiska obecne w polszczyźnie internautów wileńskich są odzwierciedleniem tendencji potocznego języka polskiego na Litwie³⁰.

²⁷ Zob. *Szczyć się tym, że mówię gwarą wileńską*, <http://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/polak-roku-jozef-rybak-szczyce-sie-tym-ze-mowie-gwara-wilenska/> [dostęp: 7.03.2017], *Gwara wileńska – wstydić się czy pielegnować?*, <http://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/dyskusja-pkd-gwara-wilenska-wstydzic-sie-czy-pielegnowac/> [dostęp: 17.05.2017].

²⁸ Zob.: *Poloniści w DKP: Gwarę trzeba pielegnować, slangu nie da się wykorzenić*, <http://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/polonisci-gware-trzeba-pielegnowac-slang-nie-da-sie-wykorzenic/> [dostęp: 19.05.2017].

²⁹ *Wileńska młodzież nie używa słowa mabilka*, <http://zw.lt/opinie/geben-wilenska-młodzież-nie-używa-słowa-mabilka/>; *Lituanizmy przenikają do polszczyzny ogólnej*, <http://zw.lt/opinie/rutkowska-lituanizmy-przenikaja-do-polszczyzny-ogolnej/> [dostęp: 30.03.2018].

³⁰ Por. K. Geben, *Język internautów wileńskich*, „Poradnik Językowy” 2008, z. 3, s. 62–72.

W pracach analizujących błędy w języku uczniów szkół polskich na Litwie³¹ stwierdzono, że polszczyzna standardowa, której uczą się dzieci w szkole, jest pod silnym wpływem polszczyzny gwarowej, przenikają bowiem do niej interferencje ze wszystkich poziomów języka. Formy gwarowe przenikające do starannej polszczyzny mówionej na Litwie notuje m.in. I. Masojć w monografii *Regionalne cechy systemu gramatycznego współczesnej polszczyzny kulturalnej na Wileńszczyźnie*³² oraz H. Bartwicka i J. Mędelska w opracowaniu słownikowym *Może się pan na mnie położyć... Słowniczek dyferencjalny współczesnego północnokresowego dialektu kulturalnego języka ogólnopolskiego*³³.

Jak młodzież polska na Litwie postrzega swój język polski? Młodzi wyrażają swoiste podejście do jakości swojego języka: nie uważają mieszania języków za coś złego, akceptują swój żargon, sądzą, że tak właśnie należy mówić w środowisku „swoich” z Wileńszczyzny. W polszczyźnie młodego pokolenia na Wileńszczyźnie, uczącego się języka ogólnopolskiego w szkole, utrzymuje się sporo cech leksykalnych odbiegających od normy języka ogólnego. Na pytanie, czy istnieją różnice między językiem polskim na Wileńszczyźnie i w Polsce, 88,6% uczniów szkół polskich na Litwie odpowiada twierdząco, ale jedynie 3,8% ankietowanych dostrzega różnice w słownictwie³⁴. Polacy litewscy w większości mają świadomość różnic fonetycznych w języku polskim na Litwie i w Polsce, dostosowują więc swój sposób mówienia do współrozmówcy. Gwarowe nawyki językowe są usprawiedliwione uwarunkowaniami historyczno-społecznymi, jednak nie zwalniają mówiących z dążenia do opanowania norm polszczyzny ogólnej i stosowania odmiany ogólnej w sytuacji oficjalnej.

Z badań wynika, że wpływ języka rosyjskiego (utrwalonego w gwarze i oddziałującego obecnie przez kontakty językowe na społeczeństwo) jest

³¹ Eadem, *Świadomość i kompetencja językowa a warstwy leksykalne w idiolektach młodzieży polskiego pochodzenia na Wileńszczyźnie*, Warszawa 2003; H. Sokołowska, *Wielojęzyczność a umiejętności komunikacyjne uczniów szkół polskich na Litwie*, Warszawa–Vilnius 2004; H. Karaś, *Osobliwości trybu przypuszczającego w polszczyźnie standardowej uczniów szkół polskich na Litwie*, [w:] *Słowa – kładki, na których spotykają się ludzie różnych światów*, red. I. Burkacka, R. Pawelec, D. Zdunkiewicz-Jedynak, Warszawa 2010, s. 299–314.

³² I. Masojć, *Regionalne cechy systemu gramatycznego współczesnej polszczyzny kulturalnej na Wileńszczyźnie*, op.cit.

³³ H. Bartwicka, J. Mędelska, *Może się pan na mnie położyć... Słowniczek dyferencjalny współczesnego północnokresowego dialektu kulturalnego języka ogólnopolskiego*, Bydgoszcz 1995.

³⁴ K. Geben, *Świadomość i kompetencja językowa a warstwy leksykalne w idiolektach młodzieży polskiego pochodzenia na Wileńszczyźnie*, op.cit., s. 65.

nadal duży³⁵. Polacy na Litwie używają języka rosyjskiego w żartach, sporach i emocjonalnych wypowiedziach³⁶. Zacytuję wypowiedzi, w których akcentowano zagrożenie wynikające z wpływów językowych: „często mówi się, że na Wileńszczyźnie dużo ludzi nie mówi, lecz gada. Nasza mowa zawiera dużo rusycyzmów, których należałoby unikać; na Litwie język polski nie jest tak rozwinięty, jak w Polsce, w rozmowie często używa się rusycyzmów”³⁷. Z drugiej strony dużo badanych uczniów wyraziło pozytywny stosunek do języka regionalnego jako języka najbliższego, wyróżniającego się wśród innych wariantów językowych: „Polacy na Wileńszczyźnie posługują się językiem prostym – wileńskim. Chociaż jest ona, moim zdaniem, gorsza, słabsza od prawdziwej polszczyzny, ale to jest nasza mowa i niech ona się wyróżnia; powinni mówić gwarą, bo zostaną niezrozumiani przez innych mieszkańców rejonu; jest on [dialekt północnokresowy – przyp. K.G.] bardziej oryginalny niż modernistyczny język używany w Polsce”³⁸.

4. Podsumowanie

Ostateczna kompetencja kulturalna i językowa Polaków na Litwie jest wyrazem uczestniczenia w kilku nakładających się na siebie systemach kulturalno-społecznych. Język polski ma wartość symboliczną, ponieważ pozwala na identyfikację narodową, jednak nieostrość rozgraniczania orientacji kulturalnych świadczy o zadomowieniu się w kilku kulturach i przyjęciu ich wartości jako własnych. Polacy litewscy, którzy pochodzą z rodzin polskich w większości uznają, że najbliższa jest im kultura polska i język polski. Na drugim miejscu wymieniają kulturę rosyjską, potem zaś dopiero litewską. Wpływ języka rosyjskiego i kultury rosyjskiej był bardzo silny w czasach sowieckich m.in. z powodu kształcenia się wielu osób narodowości polskiej w szkołach rosyjskich.

Polacy mieszkający na Wileńszczyźnie uznają Litwę za swoją ojczyznę, stwierdzają, że ważna jest znajomość wielu języków oraz pozytywnie oceniają własną wielojęzyczność. Pytani o narodowość wszyscy określają siebie jako Polaków, w większości mówią o sobie „Polak z Litwy”³⁹. Państwowo-naro-

³⁵ Por. eadem, *Z badań nad wielojęzycznością społeczności miejskich Polaków na Litwie*, „Prace Filologiczne” 2011, t. 62, s. 119–129.

³⁶ Ibidem, s. 129.

³⁷ Eadem, *Świadomość i kompetencja językowa a warstwy leksykalne w idiolektach młodzieży polskiego pochodzenia na Wileńszczyźnie*, op.cit., s. 62–64.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Eadem, *Lietuvos lenkai ir lenkų kalba Lietuvoje*, [w:] red. M. Ramonienė, *Miestai ir*

dowa formuła określająca Polaków z Litwy wyznacza przynależność do grupy etnicznej i terytorialnej. Tożsamość narodowa tworzy symbiozę z nazwą terytorialną. Tożsamość polskiej mniejszości narodowej mieszkającej na Litwie jest ukształtowana przez środowisko, w którym urodzili się, łączący ich silne poczucie więzi regionalnej.

Bibliografia:

- Bartwicka H., Mędelska J., *Może się pan na mnie położyć... Słowniczek dyferencjalny współczesnego północnokresowego dialektu kulturalnego języka ogólnopolskiego*, Bydgoszcz 1995.
- Eberhardt P., *Przemiany narodowościowe na Litwie*, Warszawa 1997.
- Ehala M., Zabrodskaja A., *Measuring ethnolinguistic vitality of the largest ethnic groups in the Baltic states*, „Ethnicity, Ethnic Diversity and Ethnic Studies” 2013, vol. 8, nr 1, s. 4–30, http://www.academia.edu/12481341/Measuring_ethnolinguistic_vitality_of_the_largest_ethnic_groups_in_the_Baltic_states_I_.
- Fedorowicz I., „*Filologia kłopotliwej mniejszości*”. *Wczoraj i dzisiaj polonistyki na Uniwersytecie Wileńskim*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” 2016, t. XVI, s.103–117, <http://www.snpl.lt/Rocznik/16/R.16.103-117.pdf>.
- Geben K., *Etnolingwistyczna żywotność polskiej grupy mniejszościowej na Litwie*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” 2017, t. XVII, s. 140–153, <http://www.snpl.lt/Rocznik/17/R.17.140-153.pdf>.
- Geben K., *Język internautów wileńskich*, „Poradnik Językowy” 2008, z. 3, s. 62–72.
- Geben K., *Lietuvos lenkai ir lenkų kalba Lietuvoje*, [w:] *Miestai ir kalbos 2. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis*, red. M. Ramonienė, Vilnius 2013, s. 217–234.
- Geben K., *Świadomość i kompetencja językowa a warstwy leksykalne w idiolektach młodzieży polskiego pochodzenia na Wileńszczyźnie*, Warszawa 2003.
- Geben K., *Z badań nad wielojęzycznością społeczności miejskich Polaków na Litwie*, „Prace Filologiczne” 2011, t. 62, s. 119–129.
- Karaś H., *Gwary polskie na Kowieńszczyźnie*, Warszawa–Puńsk 2002.
- Karaś H., *Osobliwości trybu przypuszczającego w polszczyźnie standardowej uczniów szkół polskich na Litwie*, [w:] *Słowa – kładki, na których spotykają się ludzie różnych światów*, red. I. Burkacka, R. Pawelec, D. Zdunkiewicz-Jedynak, Warszawa 2010, s. 299–314.
- Kurzowa Z., *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX wieku*, Warszawa–Kraków 1993.
- Kuzborska E., *Wyzwania dla oświaty mniejszości narodowych w państwach bałtyckich*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” 2017, t. XVII, s.154–200, <http://www.snpl.lt/Rocznik/17/R.17.154-200.pdf>.
- Masojć I., *Regionalne cechy systemu gramatycznego współczesnej polszczyzny kulturalnej na Wileńszczyźnie*, Warszawa 2001.

- Masojęc I., *Zróżnicowanie zachowań językowych inteligencji polskiej w Wilnie*, [w:] red. J. Rieger, *Język mniejszości w otoczeniu obcym*, Warszawa 2002, s. 17–26.
- Mędeńska J., *Język polski na Litwie w dziewiątym dziesięcioleciu XX wieku*, Bydgoszcz 1993,
- Miłosz Cz., A. Fiut, *Rozmowy. Autoportret przekorny*, Kraków 2003.
- Miłosz Cz., *Szukanie ojczyzny*, Kraków 1996.
- Smolicz J.J., *Język jako wartość rdzenna. Doświadczenia grupy polskiej na tle doświadczeń grup walijskiej i hinduskiej w Australii*, [w:] *Oblicza polskości*, red. A. Kłoskowska, Warszawa 1990.
- Sokołowska H., *Wielojęzyczność a umiejętności komunikacyjne uczniów szkół polskich na Litwie*, Warszawa–Wilnius 2004.
- Turska H., *O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie*, Vilnius 1995 (przedruk).

Strony internetowe:

- Geben: Wileńska młodzież nie używa słowa mabilka*, <http://zw.lt/opinie/geben-wilenska-mlodziedz-nie-uzywa-slowa-mabilka/>.
- Gwara wileńska – wstydzic się czy pielegnować?*, <http://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/diskusja-pkd-gwara-wilenska-wstydzic-sie-czy-pielegnowac/>.
- Poloniści w DKP: Gwarę trzeba pielegnować, slangu nie da się wykorzenić*, <http://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/polonisci-gware-trzeba-pielegnowac-slangu-nie-da-sie-wykorzenic/>.
- Rutkowska: Lituanizmy przenikają do polszczyzny ogólnej*, <http://zw.lt/opinie/rutkowska-lituanizmy-przenikaja-do-polszczyzny-ogolnej/>.
- Szczycę się tym, że mówię gwarą wileńską*, <http://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/polak-roku-jozef-rybak-szczyce-sie-tym-ze-mowie-gwara-wilenska/>.
- Dane Departamentu Statystyki RL (*Statistikos departamentas LR*), <https://osp.stat.gov.lt/gyventoju-ir-bustu-surasymai>.

- **Doc. Dr Kinga Geben** – doktor nauk humanistycznych, ukończyła studia z zakresu filologii polskiej na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, pracę doktorską obroniła pod kierunkiem prof. Stanisława Dubisza. Obecnie jest pracownikiem naukowo-dydaktycznym w Instytucie Językoznawstwa Stosowanego Uniwersytetu Wileńskiego. Prowadzi przedmioty językoznawcze z zakresu filologii polskiej. Zainteresowania naukowe koncentrują się wokół socjolingwistyki, kultury języka polskiego i leksykologii.

Kontakt: kinga.geben@flf.vu.lt